

Kakuszi László
igazgatóhelyettes, Szeged

A FAKULTATIV TANTÁRGYBLOKKOS KISÉRLETI OKTATÁS
EREDMÉNYEINEK ÍRÁSBELI FELMÉRÉSÉRŐL

A ma szokásos iskolai gyakorlatban és az elmúlt néhány évben nyilvánvalóvá vált, hogy a tanítás és a tanulás eredményeinek megállapításában nélkülözhetetlenek az időszakként, témaként, fejezetként alkalmazandó írásbeli felmérések, témazáró feladatlapok, mérőlapok. De méginkább fontossá válnak a különböző megfigyelések, szóbeli és írásbeli felmérések, eredménymérések az olyan fajta nagyjelentőségű pedagógiai kísérlet során, mint amilyen a szegedi József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszéke irányításával a szegedi Radnóti Miklós Gimnáziumban, a szegedi Ságvári Endre Gimnáziumban, valamint a makói József Attila Gimnáziumban a fakultativ tantárgycsoportos oktatás tárgyában 1974 szeptemberétől folyik.

E rövid tanulmány - a teljesség igénye nélkül - a több éve folyó kísérleti munka azon részét kívánja ismertetni, amely az eredmények mérésére, az írásbeli felmérések előkészítésére és lefolytatására vonatkozik.

A fakultativ tantárgycsoportos oktatási kísérlet során eddig alkalmazott írásbeli felméréseket az alábbi csoportokba sorolhatjuk:

1. Az általános iskolából hozott ismeretek felmérése /induló szint megállapítása/.
2. Félévi, év végi eredménymérések.
3. Összefoglaló eredménymérés /több év anyagából/.

A háromféle felmérés mind a cél és funkció, mind az előkészítés és lefolytatás szempontjából eltérő sajátosságokat

mutatott, ezért indokolt egyenkénti tárgyalásuk.

Az általános iskolából hozott ismeretek felmérése /az indulási szint megállapítása/

Minden, a gimnázium I. osztályában tanító tanár előtt közismert probléma, hogy a különböző általános iskolából egy-egy gimnáziumi osztályba került tanulók felkészültségében, előképzettségében igen komoly eltérések vannak. Sokan közülük számszerűen jó tanulmányi eredményük ellenére egyes tárgyakból alapvető hiányokkal érkeznek, s a hiányokért néha sem a tanuló, sem az általános iskola nem felelős. A hagyományos gimnáziumi gyakorlatban még a tanulók felszínes megismerése, szaktárgyi előképzettségük némi feltárása is hosszan tartó - legalább fél-, egy éves - folyamat. Ekkor már alig állapítható meg, hogy az osztály egyes tanulóinak elmaradása az egyéni adottságok hiányának, vagy a nem megfelelő előismereteknek a következménye.

A fentiek miatt a fakultatív kísérleti I. osztályokban rendkívül fontosnak tartottuk az általános iskolából hozott előismeretek tanév eleji felmérését, még akkor is, ha számolni lehetett azzal, hogy az írásbeli felmérés egyes esetekben nem teljesen reális képet ad.

Az írásbeli felmérés kiterjedt a magyar irodalom, magyar nyelv, történelem, orosz, matematika, kémia, biológia és földrajz tárgyakra. A felmérő feladatlapokat a Pedagógiai Tanszék megbízásából általános iskolai és gimnáziumi tanárokból álló munkacsoportok állították össze. A kérdések természetesen csak az általános iskolai tananyag legfontosabb, legalapvetőbb elemeire vonatkoznak. A legtöbb tantárgyból "A" és "B" változat készült, egy-két tantárgyból 4 változatot állítottak össze a munkacsoportok. A feladatlapok megíratása a kísérleti I. osztályokban szeptember első és második hetében történt mindhárom kísérleti iskolában.

A kísérleti osztályok osztályfőnökei ügyeltek arra, hogy ugyanazon a napon lehetőleg csak egy felmérő feladatlap megírására kerüljön sor. A munkaidő általában 45 perc volt, az orosz felmérő feladatlap munkaidejét az 1975-ös kísérleti tanévben 90 percre módosítottuk.

A felmérőlapok javításához javítókulcsok álltak a szaktanárok rendelkezésére. A mérőlapokat összeállító munkacsoportok által kidolgozott javítókulcsok biztosították a feladatlapok mindhárom iskolára vonatkozó egyértelmű javításának lehetőségét, az egységes elbírálást és összehasonlítást. A szaktanárok a mérőlapokat nem osztályozták, hiszen nem az ellenőrzés, az osztályozás, hanem a felmérés, a szintmegállapítás volt a cél. Mivel a mérőlapok teljes megoldásával általában 100 pont volt elérhető; a teljesített pontszám egyben megadta a százalékos egyéni teljesítményt is. A felmérés eredményeiről a szaktanárok összesítő jelentőlapot töltöttek ki, amelyeken az osztály %-os teljesítményét változatónként mutatták ki.

Az év eleji felmérések eredményeit elsősorban a szaktanárok hasznosították. A tanulói teljesítmények alapján jórészt helytálló, többnyire reális kép alakult ki az osztályról és az egyes tanulókról, felszínre kerültek a leglényegesebb hiányosságok. A legtöbb szaktanár nem fetisizálta a felmérések által mutatott kép egy-egy negatív vonását /sem az egész osztályra, sem egyes tanulókra vonatkozóan/, hanem a felmérést fontos tájékozási lehetőségnek tekintette, és a további tanítási munka során győződött meg arról, hogy esetleg véletlen jelenségről vagy valóban meglévő hiányosságról van-e szó. A legtöbb esetben a felmérések által mutatott kép valóságosnak bizonyult. Ezekben az esetekben a szaktanárok az osztály gyenge vagy gyengébb előképzettségű tanulóit felzárkóztató foglalkozásokra utalták, heti rendszeres órarendi felzárkóztató órákon igyekeztek velük az elmaradást pótolni.

Az osztály többségét érintő elmaradás esetén pedig az I. osztályos tananyag egészére elosztva gondoskodtak arról, hogy a megfelelő gimnáziumi anyag feldolgozása során a szokásosnál alaposabb tárgyalásra, ismételésre kerüljön az alapokat képező általános iskolai ismeret is.

A kísérleti osztályokban lefolytatott tanév eleji írásbeli felmérések természetesen a fentiekén kívül fontos adatokat szolgáltatottak a fakultatív tantárgyblokkos kísérlet tanszéki irányítói, de a közvetlen iskolai irányítók /igazgatók, helyettesek/ számára is az indulási szint megállapítása tekintetében.

A szaktanári jelentések feldolgozása, a három iskola tanévenként induló 8 I. osztálya /eddig összesen 16 osztály/ eredményeinek összesítése alapján megalapozott következtetések vonhatók majd le az általános iskolában szerzett ismeretek színvonaláról, maradandóságáról, a gimnáziumi tanítás megalapozottságáról. A felmérésekhez összeállított feladatlapok - némi átdolgozással - a jövőben alkalmasak lehetnek mind az általános iskolában a képzés végeredményének objektívebb megállapításához, mind pedig bármely gimnáziumi vagy szakközépiskolai osztályban az általános iskolai előképzettség tájékozódó felméréséhez.

A kísérleti osztályokban folyó oktatási eredmények félévenkénti felmérése

A fakultatív tantárgyblokkos kísérlet egyik leglényegesebb célkitűzése a tanulók személyiségének megismerése, az egyéni képességek feltárása, az adottságok kibontakoztatása. Ennek érdekében valamennyi, a kísérletben résztvevő szaktanár és osztályfőnök a hagyományos oktatásban megszokottnál alaposabb megfigyelő, megismerő tevékenységet folytatott és folytat a tanítási órákon és azon kívül is. /Erre alkalmasak a szokásos formákon kívül az orientációs foglalkozások is./

A tanulók megismeréséhez, képességeik, tudásuk feltárásához, fejlődésük megállapításához a hagyományos iskolai gyakorlatban ismert tanórai szereplést, a szóbeli és írásbeli feleltetést, témazáró feladatlapok íratását, a gyakorlati, laboratóriumi teljesítményt stb. használták fel eszközként. Ezen kívül azonban a fenti célnak megfelelően és a kísérlet eredményeinek, hiányainak megállapítása érdekében is időszakonként - félévenként - írásbeli eredménymérésre került sor.

A félévenkénti írásbeli eredményméréseket a kísérlet irányítói kezdeményezték és szervezték. A szükséges feladatlapokat a Tanszék megbízásából a kísérletben résztvevő tanárok tantárgyanként 2-3 fős munkacsoportjai állították össze, az esetek többségében a csoportok munkájában részt vett a tantárgy egyetemi szakmetodikusa is. A kérdések az adott tárgy féléves anyagának legfontosabb ismereteit ölelték fel, és természetesen kiterjedtek a leglényegesebb alkalmazások, résztenyek vizsgálatára is. Általában azokra a tudáselemekre koncentráltak, amelyek a továbbhaladáshoz elengedhetetlenül szükségesek. A feladatlapok két változatban /"A" és "B"/ készültek, így egyrészt az egymás mellett ülő tanulók különböző változatokon dolgozhattak, másrészt a két változatba a féléves tananyag minden lényeges ismereteleme beoldozhatóvá vált.

A feladatlapokon a kérdések száma tantárgyanként meglehetősen eltérő, általában 10-25 között volt. Féléves felmérő feladatlapok készültek magyar irodalom, magyar nyelv, történelem, orosz, angol, német, matematika, fizika, kémia, biológia, földrajz tárgyakból, esetenként pedig latin és olasz nyelvekből is. A feladatlapok 45 perces ellenőrzőórákhoz készültek. A mérőlapok sokszorosítását kezdetben a Pedagógiai Tanszék biztosította, később a három kísérleti iskola egymás között tantárgyanként megosztva végezte el.

A feladatok megíratását a szaktanárok a tantárgyi órák keretében végezték el. A felmérési időszak mintegy két hétig tartott, így kívántuk elkerülni a tanulók túlságos szellemi igénybevételét. Az osztályfőnökök közvetítésével ügyeltünk arra, hogy ugyan azon a tanítási napon lehetőleg csak egy írásbeli felmérésre kerüljön sor, és egy-egy héten legfeljebb 4 napon legyen felmérés. A feladatlapok megíratását nem a tanulmányi időszak végére időzítettük, hanem az I. félév anyagából a II. félév elejére, a II. félév anyagából május elejére. Ezzel is könnyíteni akartunk a félévi, év végi osztályozást közvetlenül megelőző időszak minden iskolában közismert tanulói és tanári terhein.

A javítás és értékelés munkáját a szaktanárok a munkacsoportok által a feladatlapokkal együtt kidolgozott javítókulcsok szerint végezték. A javítókulcsok az egyértelmű javítást tették lehetővé, és ezen kívül tartalmazták a pontozási és értékelési /osztályozottá alakítási/ útmutatót is. A szaktanárok a felmérő feladatlapok eredményeit tehát felhasználhatták osztályzatként is, ez azonban nem volt kötelező. A legtöbb szaktanár élt a lehetőséggel, és a felmérés eredményeit osztályozott tanulói teljesítményként is figyelembe vette, és az év végi eredményekbe beszámította. A mérőlapok eredményeiről a szaktanárok összesítő jelentést készítettek, amelyeken változatokként kimutatták a tanulók százalékban kifejezett teljesítményét és az osztály összteljesítményét is.

A felmérések mindenekelőtt jelentős segítséget jelentettek a szaktanárok munkájához. Lehetővé tették számukra a kísérleti tanítás alakulásának objektív ellenőrzését, az eredmények és hiányok alapos felmérését. Az írásbeli felmérések eredményeinek összevetése a tanulók egyéb teljesítményeivel, félévi, év végi osztályzataival sok-sok tanulsággal szolgált, az esetek többségében a megegyezések miatt megnyugtatólag hatott, eltérések esetén elgondolkodásra, további hatékonyabb vizsgálódásra, az eltérések okainak keresésére készítetett.

Másfelől a felmérések lehetővé tették a kísérlet irányítói számára az állandó kontrollt, a három iskola kísérleti osztályainak összehasonlítását, a szaktanári jelentések és jelzések alapján pedig a tantervi, szervezésbeli, módszerbeli korrekciókat.

A félévi, év végi eredménymérésekkel kapcsolatban a gyakorlati kipróbálás során problémák, negatív vonások is felszínre kerültek. Ezek közül a leglényegesebb az, hogy a felméréseket nem előzte meg a féléves, éves anyag néhány óra ismétlése, összefoglalása, összegezése. A szaktanárok többségének véleménye szerint ilyen a féléves, éves tananyag elsajátítását összegző, tudásszintmérő erőpróba előbb mindenképpen szükséges a megfelelő előkészítés, az ismeretmozaikok kellő összeillesztése, a tantárgy belső logikája szerinti összefoglalás, a szintetizálás. Ennek megtörténte esetén az eredmények reálisabban tükrözik mind az osztálykollektiva tényleges, maradandó tudását, mind pedig az egyes tanulók felkészültségét.

A félévi, év végi eredménymérések fentiekben körvonalazott gyakorlati hasznosságán kívül jelentős eredmény, hogy az országos hagyományos gyakorlat számára is kidolgozásra, sőt kipróbálásra került egy olyan, a gimnáziumi tárgyakra vonatkozó feladatlaprendszer, amely alkalmas lehet a tanítási-tanulási folyamat végeredményének átfogó időszakos ellenőrzésére, minősítésére, vizsgálatára. E kidolgozott mérőrendszer sok segítséget nyújthat mind az iskolai gyakorlat, mind az országos felügyeleti szervek további munkájához.

Összefoglaló eredménymérés

A fakultatív tantárgyblokkos kísérlet az 1976/77. tanévben döntő szakaszához érkezett. Ebben a tanévben kerültek a III. osztályba azok a tanulók, akik 1974 szeptemberében iratkoztak be a kísérleti I. osztályokba.

Az első két év a tehetségkutatás, a pályakeresés, a pályairányítás időszaka volt. Az orientációs időszak végén tantárgycsoportokat, határozott pályairányt választottak a tanulók. A III. osztályban megindult a tantárgycsoportos oktatás, amelynek fő irányai: a/ társadalomtudományi ágazat
b/ természettudományi ágazat
c/ gyakorlati ágazat.

Amíg a kísérleti tantervek és a tananyag az I. és II osztályban a tantárgyak többségében erőteljes fedésben voltak a jelenlegi hivatalos tantervekkel, a III. osztálytól kezdődően a októtól jelentős eltéréseket mutattak. A tantárgyblokk jellegének megfelelően kiemelt tantárgyakban jelentős többlet ismeretanyag, a nem kiemelt tárgyakban anyagszűkités következett be. Ezen körülmények között mind a kísérlet vezetőinek, mind a benne résztvevő iskoláknak, szaktanároknak kényszerítő kötelezettségévé vált, hogy alapos vizsgálat tárgyává tegyék az alábbiakat:

- a tantárgyblokkos fakultatív oktatás a kiemelt tárgyakban a várakozásnak megfelelően magas tudásszintre juttatja-e a tanulókat?

- a tantárgyblokkos képzésben résztvevő tanulók általános műveltsége nem szenved-e csorbát a nem kiemelt, de kötelező tárgyak csökkentett anyagu tanulása következtében?

Az eredmények vizsgálatára, a tanulók fejlődésének alakulására a III. osztályban a korábbinál is nagyobb figyelmet fordítottak a szaktanárok az egész tanév folyamán, a kísérlet irányítói és az iskolák vezetői pedig a tanév végére nagyszabású, szervezett írásbeli eredménymérést készítettek elő.

A feladatlapokat a szokásos módon 2-3 fős munkacsoportok állították össze, a meghívók ügyeltek arra, hogy a munkacsoportokban mindhárom kísérleti iskola képviselve legyen.

A feladatlapok minden tantárgyból két változatban készültek, a változatok felölelték a gimnáziumi I-III. osztályok tananyagának leglényegesebb ismereteit, természetesen a legfontosabb készségeket és jártasságokat is. A feladatlapokhoz javítókulcsok is készültek. A sokszorosítás központilag történt, az iskolák készen kapták meg a mérőlapokat és a javítókulcsokat.

A felmérések lebonyolítására május elején került sor egyidejűleg mindhárom kísérleti iskolában.

A felügyeletet azok a szaktanárok látták el, akiknek az adott osztályban a felmérés időszakában éppen az órarend szerint órájuk lett volna. Az írásbeli munka időtartama minden tantárgyból 45 perc volt.

A felmérésben általában a III. osztályok vettek részt, a három iskola összesen 8 kísérleti III. osztályán kívül kontrollcsoportonként az általános tantervű és a szakosított osztályok is megírták a mérőlapokat. Mivel a kísérleti osztályokban a földrajz és a kémia tanítása a II. osztályban fejeződik be, így ezekből a tárgyakból a felmérés a kísérleti II. osztályokra és kontrollként a hagyományos tantervű III. osztályokra terjedt ki. Hasonló okok miatt biológiából a kísérleti III. osztályokhoz a normál tanterv szerint tanuló IV. osztályokat vontuk be kontrollcsoportokként.

A javítást a szaktanárok a szokásos módon javítókulcsok szerint végezték. Valamennyi tantárgyból a feladatlapok hibátlan megoldásával 100 pontot lehetett elérni, így egy-egy tanuló összpontszáma egyben a %-ban kifejezett teljesítményét is megadta. A javítókulcsok osztályoztató alakítási, értékelési utmutatót nem tartalmaztak, a szaktanárok így szabadkezet kaptak a feladatlapok osztályozásában, sőt abban is, hogy az eredményeket az év végi érdemjegyek megállapítása során beszámítják-e.

A felmérés eredményeiről a szaktanárok összesítő jelentést készítettek, amelyben változatonként mutatták ki a %-os teljesítményt és annak megoszlását /szóródását/. A kísérleti és kontrollosztályok eredményeinek összehasonlítása, a felmérés eredményeinek részletes értékelése még folyamatban van, a kezdeti megállapítások elég megnyugtatóak a kísérlet hasznosságát, sikerességét illetően.

A felmérés egyik fontos tanulsága ismét az, hogy a felmérés sikerét nagyban elősegítette volna egy alapos összefoglaló ismétlés, amely megelőzi a feladatlapok megíratását. Így pontosabb, megbízhatóbb képet kaphattunk volna a tanulók tudásáról mind a kísérleti, mind pedig a kontrollosztályokban. A másik problémát a felmérés május elejére történő időzítése jelentette. A mérőlapokat kidolgozó munkacsoportok a kérdések összeállítása során a teljes III. osztályos anyagot figyelembe vették. Több tantárgyban előfordult viszont, hogy az éves tananyagot a felmérés /viszonylag/ korai időpontjáig még teljesen nem fejezték be. A dolgot tovább bonyolította, hogy a különböző jellegű /kísérleti, általános óratervű, szakosított/ osztályokban egyugyanazon tantárgyból is más-más anyagrészek voltak még hátra a tananyagból, így a feladatlapon más-más fejezetbe tartozó kérdések maradtak megválaszolatlanok. Mindezek a problémák nehezítik majd a felmérés értékelhetőségét, összehasonlíthatóságát.

A problémák ellenére - úgy véljük - a kísérlet során szervezett írásbeli felmérésekkel, teljesítményvizsgálatokkal hasznos munkát végeztünk. Olyan munkát, amely nemcsak a mi fakultatív tantárgyblokkos kísérleti oktatásunk egészének megvalósulását segíti elő, hanem amely kidolgozott tartalmi és formai tényezőivel, szervezésbeli és módszertani elemeivel, pozitív és negatív tapasztalataival hasznára válhat oktatásügyünknek.